

ANNA PAWIAK

Wyższa Szkoła Pedagogiczna

Bydgoszcz

KOMUNIKOWANIE SIĘ JAKO JEDNA Z PODSTAWOWYCH UMIĘJĘTNOŚCI ZAWODOWYCH NAUCZYCIELA

WPROWADZENIE

W obecnej, wymagającej i nieustannie zmieniającej się rzeczywistości, nabyte przez człowieka kwalifikacje i kompetencje zawodowe często okazują się niewystarczające do zrobienia kariery zawodowej. W życiu zawodowym, a także prywatnym, coraz większe znaczenie mają takie umiejętności, jak kreatywność, twórczość, asertywność, umiejętność samodzielnego zdobywania i przetwarzania informacji, pracy w zespole, gotowość do przejmowania odpowiedzialności oraz umiejętności komunikowania się z ludźmi. W związku z tym, Ministerstwo Edukacji Narodowej, ustalając zadania współczesnej szkoły, mającej przygotowywać młodych obywateli do odpowiedzialnego i świadomego życia, położyło szczególny nacisk na kształtowanie umiejętności niezbędnych do współistnienia w demokratycznym społeczeństwie o wolnorynkowej gospodarce. Oczekiwanym efektem realizacji tych zadań powinno być uzyskanie przez ucznia kompetencji i umiejętności:

- a) uczenia się, czyli między innymi, organizowania procesu uczenia się, rozwiązywania problemów poznawczych i realizacyjnych;
- b) myślenia, na przykład dostrzegania związków przeszłości z teraźniejszością, związków przyczynowo-skutkowych i zależności funkcjonalnych;
- c) poszukiwania, porządkowania i selekcjonowania informacji z różnych źródeł, w tym także z mediów;
- d) doskonalenia się, umiejętności oceny postaw i postępowania własnego i innych zgodnie z istniejącymi zasadami i normami wartości uniwersalnych, przyjmowania odpowiedzialności za siebie i innych, utrzymywania zdrowia psychicznego i fizycznego;
- e) działania, między innymi organizowania, projektowania własnej pracy, brania odpowiedzialności za jej przebieg i wyniki;
- f) współpracy, pracy w grupie, negocjowania i porozumiewania się, nawiązywania i podtrzymywania kontaktów;
- g) umiejętności komunikowania się, czyli korzystania z nowych technologii komunikowania oraz prezentowania własnego punktu widzenia i argumentowania go, gotowości wysłuchania i brania pod uwagę poglądów innych ludzi, a przede wszystkim umiejętności skutecznego porozumiewania językiem werbalnym i niewerbalnym z innymi ludźmi.

1. PROCES EDUKACYJNY JAKO PROCES KOMUNIKOWANIA

Proces edukacyjny, będący spotkaniem nauczyciela na trudnej drodze rozwoju ucznia, budowania przez niego własnej tożsamości, określania swojego miejsca w otaczającej rzeczywistości, przygotowania się do podjęcia nowych rólw przyszłości, jest sam w sobie procesem komunikacji. Istnieje pogląd, że uczeń nabywa pewnych umiejętności komunikowania się kanałem werbalnym, a przede wszystkim niewerbalnym, automatycznie, samoistnie i mimowolnie, obcując na codzień z osobami mającymi na niego duży wpływ, takimi jak rodzice, krewni, a także nauczyciele, którzy odgrywają ważną rolę w formowaniu ich osobowości.

Należy podkreślić, że proces komunikowania się jest najczęściej postrzegany w aspekcie posługiwania się językiem jako środkiem słownego porozumiewania,

który wpływa na wzajemne relacje łączące nadawcę z odbiorcą, w tym przypadku nauczyciela z uczniami. Trzeba jednak pamiętać, że nie bez znaczenia jest porozumiewanie się kanałem komunikacji niewerbalnej, czyli „Językiem ciała”, a w obrębie wielości elementów z nim związanych zwłaszcza mimiką twarzy, gestykulacją i postawą ciała. Czym byłby język werbalny każdego człowieka bez języka, jakim posługuje się jego ciało? Dlatego od nauczycieli, którzy w wykonywanym przez siebie zawodzie posługują się mową jako narzędziem pracy, należy oczekiwać także wyrazistego porozumiewania się kanałem niewerbalnym?

Komunikacja niewerbalna jest czymś, czego nie da się uniknąć w kontaktach interpersonalnych z innymi ludźmi, tu w kontaktach nauczyciela z uczniami. Coraz częściej nie tylko dla nauczycieli, ale także dla innych grup zawodowych, na przykład psychologów, lekarzy pełniących różnego rodzaju funkcje społeczne, organizowane są kursy i treningi w ramach szkolenia zawodowego, mające na celu zwiększenie umiejętności komunikacyjnych kanałem niewerbalnym. W pracy nauczyciela umiejętności te odgrywają szczególną rolę, ponieważ to właśnie przez bezpośrednie komunikowanie się nauczyciela z uczniami odbywa się realizacja zadań dydaktyczno-wychowawczych.

Nauczyciel nie znający funkcji komunikacji niewerbalnej w procesie komunikowania się, będący nieświadomy min, gestów, przyjmowanych pozycji ciała, mogących mówić coś zupełnie innego niż wypowiedziane przez niego w tym samym czasie słowa, może wywoływać negatywne reakcje u uczniów podczas lekcji. Uczniowie łatwo wyczuwają obojętność lub wrogość nauczyciela, brak prawdziwego zainteresowania ich pracą, osiągnięciami, wynikami w nauce, brak życzliwości i szacunku ze strony nauczyciela, mimo jego słownych (werbalnych) zapewnień. Komunikacja niewerbalna jest często postrzegana jako bardziej wiarygodna niż komunikacja werbalna, ponieważ jej sygnały nie ulegają tak łatwo mistyfikacji.

Na podstawie informacji czerpanych z niewerbalnych komunikatów nauczyciela w czasie lekcji uczniowie często wyciągają wiele bardzo trafnych wniosków na jego temat. Należy więc zdawać sobie z tego sprawę, że komunikacja niewerbalna nauczyciela jest zauważana przez uczniów i nie jest bez znaczenia. Jeśli miny lub gesty nauczyciela są opanowane, umiarkowane, to stają się źródłem pozytywnych oddziaływań na uczniów. Jeśli jednak komunikaty niewerbalne nauczyciela będą

całkowicie nieopanowane, niekontrolowane (nieśmiało lub zbyt śmiało wymachiwanie dłońmi, uderzanie dłonią w pulpit), staną się źródłem negatywnych oddziaływań, na przykład skupią uwagę uczniów jedynie na dynamicznym zachowaniu się nauczyciela podczas lekcji, a nie na treściach przekazywanych przez niego uczniom [2].

Brak umiejętności porozumiewania się kanałem niewerbalnym lub występujące w tym obszarze zakłócenia mogą w dużej mierze powodować zaburzenia w komunikowaniu się i w efekcie negatywnie wpływać na stosunki interpersonalne i przekazywane uczniom przez nauczyciela informacje. Niestety, komunikowanie się kanałem werbalnym jest o wiele bardziej eksponowanym elementem w edukacji, niż uczenie się rozumienia znaczenia komunikatów niewerbalnych i posługiwania się nimi dla wyrażania własnej postawy.

Uczniowie opuszczający szkolne mury nie mają tej podstawowej życiowej umiejętności, jaką jest prawidłowe komunikowanie się, w tym także posługiwanie się językiem własnego ciała, co jest niezbędne do odpowiedzialnego pełnienia określonych funkcji w społeczeństwie. Znaczna część tych młodych ludzi wkraczając w dorosłe życie, nie potrafi się skutecznie porozumiewać, ponieważ nie wie, jak to robić, nie jest nauczona skutecznego, mniej agresywnego wyrażania swoich opinii, potrzeb czy intencji. W szkole, do której chodzili, ani jedna godzina lekcyjna nie została poświęcona kształceniu umiejętności porozumiewania się językiem werbalnym lub niewerbalnym. Szkoła jest przecież drugim, po rodzinnym, domem, środowiskiem, w którym uczniowie powinni uczyć się komunikowania z innymi ludźmi. Niezbędne więc wydaje się doskonalenie umiejętności posługiwania się komunikatami niewerbalnymi, gdyż ze względu na wspólne przeplatanie się i uzupełnianie z komunikatami werbalnymi nie da się ich unikać lub zignorować, tym bardziej że słowny komponent w konwersacjach bezpośrednich wynosi mniej niż 35 %, a 65 % informacji jest przekazywanych właśnie kanałem niewerbalnym czyli aż 2/3 informacji. Funkcje jakie pełni komunikacja niewerbalna są zatem następujące:

- a) powtarzania, gdy przekaz werbalny jest dodatkowo potwierdzony przekazem niewerbalnym;
- b) zastępowania, kiedy zamiast komunikatu werbalnego pojawia się komunikat niewerbalny;

- c) uzupełniania, jeśli przekaz niewerbalny jest podstawą do zachowań werbalnych;
- d) akcentowania, czyli podkreślenia pojawiających się, wybranych komunikatów werbalnych;
- e) regulowania, głównie podczas informowania partnera o zakończeniu własnego komunikatu i oczekiwania na jego odpowiedź;
- f) przeciwstawiania, polegająca na jednoczesnym nadawaniu informacji kanałem werbalnym i niewerbalnym, przy czym informacje te mogą być ze sobą sprzeczne.

Przy tak znaczącej roli w ogólnym komunikowaniu się niezbędne wydaje się doskonalenie języka własnego ciała, a tego celu pomocne są środki multimedialne.

2. WYKORZYSTYWANIE MULTIMEDIÓW W DOSKONALENIU UMIEJĘTNOŚCI KOMUNIKACJI NIEWERBALNEJ

Nauczyciel, rozpoczynając pracę nad wykształceniem w sobie umiejętności skutecznego posługiwania się komunikatami własnego ciała, najpierw powinien zdać sobie sprawę oraz poznać ich znaczenie i sposób oddziaływania na innych ludzi, na przykład na uczniów. Kolejnym ważnym krokiem jest dokonanie przez niego wnikliwej obserwacji i analizy języka własnego ciała, zwrócenie uwagi na swoje gesty, miny i przyjmowane postawy ciała w różnych sytuacjach, szczególnie podczas lekcji. Nie bez znaczenia jest również przećwiczenie celowego posługiwania się sygnałami komunikacji niewerbalnej w celu dostrzeżenia reakcji, jakie wywołują one u uczniów. Należy również z coraz większą świadomością reagować na elementy komunikacji niewerbalnej, wysyłane przez samych uczniów, na przykład gdy uczniowie siedzą z podpartą głową, patrzą w bok znaczy to, że mogą być znużeni bądź zmęczeni.

Jednym z bardzo pomocnych elementów, wykorzystywanych do doskonalenia mowy ciała, są środki multimedialne, takie jak kamera wideo, odtwarzacz czy telewizor, służące do zapisu zachowań niewerbalnych osoby i ich odtwarzania w celu przeprowadzenia analizy. Jest to bardzo pomocne ćwiczenie, szczególnie w poznaniu języka własnego ciała osoby nagrywanej. Dzięki zastosowaniu środków

multimedialnych, po obejrzeniu materiału filmowego, uzyskuje się cenne informacje zwrotne, istnieje możliwość skoncentrowania się na poszczególnych elementach komunikacji niewerbalnej jednostki przez wielokrotne odtwarzanie. Wykorzystanie multimediiów do zwrócenia uwagi na komunikowanie się niewerbalne nauczyciela z uczniami podczas lekcji wydaje się trafnym pomysłem w procesie kształcenia nowej kadry nauczycielskiej.

Filmowanie lekcji przeprowadzanych przez studentów - przyszłych nauczycieli pozwala na wnikliwą analizę ich działania podczas jednostki lekcyjnej, podkreślenie negatywnych i pozytywnych zachowań. Istnieje możliwość zwrócenia uwagi na ich gesty, miny i postawy często niekontrolowane, nerwowe, nieświadome, a co za tym idzie, zakłócające ogólny proces komunikowania się z uczniami, wpływający na „obraz” przeprowadzonej lekcji, nierzadko prawidłowo przygotowanej pod względem metodologicznym. Analiza materiału filmowego podczas omawiania lekcji przez osobę prowadzącą i grupę studentów uczestniczących lub podczas przeprowadzanych treningów mowy ciała dla nauczycieli pozwala na wyciągnięcie wielu cennych wniosków, w tym jednego i niepodważalnego, że ktoś, kto potrafi rozmawiać za pomocą własnego ciała, nie ma problemów z porozumiewaniem się z innymi ludźmi.

PODSUMOWANIE

Nauczyciel, który potrafi werbalnie, a przede wszystkim niewerbalnie komunikować się, świadomy oddziaływania językiem własnego ciała na wychowanków, ma większe możliwości zainteresowania dzieci i młodzieży nauką wzbudzenia w nich aktywności do uczestniczenia w procesie nauczania, nawiązania z nią partnerskich relacji, wykształcenia w niej korzystnych cech, umiejętności, w tym również umiejętności skutecznego i kontrolowanego porozumiewania się z innymi ludźmi.

LITERATURA

1. Mroczkowska A.: *Akustyczne walory defekty mowy nauczyciela*. „Chowanna” 1970, nr 1.
2. *Spoleczna psychologia kliniczna*. Red. H. Sęk. PWN, Warszawa 1993.
3. Domachowski W.: *Psychologia spolecznej komunikacji niewerbalnej*. Edytor, Toruń 1993.
4. Pease A.: *Język ciała. Jak czytać myśli ludzi z ich gestów*. Gemini, Kraków 1993.

COMMUNICATION AS A ONE OF THE BASIC PROFESSIONAL SKILLS OF THE TEACHER

Summary

In the range of teacher professional schooling there are organized the practices which will increase the communication abilities. In the teacher's work these abilities have the particular meaning, because through direct verbal communication and un verbal of the teacher with pupils, there is realization of didactic-educational skills. From the teachers, who in their pursued profession use the speech as a work tool, there is expected the clear communication by a un verbal canal. Un verbal communication it's something which it's not avoided with the contacts between the teacher and pupil. By the using the multimedia! means to improving the abilities of un verbal communication such as: camera video, record player or TV there is possibility getting important returnable information's after watching film materials, concentrating on particular un verbal signals of the teacher, by the multiple reproducing the recording and resuming right conclusions. Using the multimedials in the case of paying the attention on verbal and un verbal communication during the lesson, it seems to be the right idea in educational process of teacher stuff.